

УДК 069.015:027.7:378.4(477.74)+069.12+93:37

ББК 63. 4(4Укр); 79.1 + 63.3 (4Укр)

М 74

Рекомендовано до друку кафедрою мовної підготовки іноземних громадян (протокол №4 від 11.11.2014) та Науково-дослідним центром історичного краєзнавства (протокол №1 від 27.10.2014) Сумського державного університету

М 74 **Мова**, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірка наукових праць Випуск I / [упор. В. Б. Звагельський]. - Суми : Сумський державний університет, 2014. - Вип. I. - 192 с.

Редакційна колегія:

Власенко В.М. - к. і. н., доц.; Волкова О.М. - к. філол. н., доц.; Гедз О.В.; Дегтярьов С.І. - к. і. н., доц.; Завгородній В.А.; Звагельський В.Б. - к. філол. н., с. н. с., доц. (голова); Казанджиєва М.С. - к. п. н., доц.; Леміш Н.О. - к. і. н., доц.; Набок М.М. - к. філол. н.; Нестеренко В.А. - к. і. н., доц.; Садівничий В.О. - к. н. із соц. комунік., доц.; Шевцова А.В. - к. філол. наук., доц.

Упорядник

Звагельський В.Б.

Перший випуск збірки наукових праць “**Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі**” містить статті, розвідки та повідомлення, присвячені різноманітним актуальним питанням гуманітарних дисциплін.

Серед авторів переважно науковці Сумського державного університету, краєзнавці та студентська молодь.

Для науковців, викладачів та вчителів, краєзнавців.

УДК 069.015:027.7:378.4(477.74)+069.12+93:37

ББК 63. 4(4Укр); 79.1 + 63.3 (4Укр)

определенную целенаправленность языковых средств в целях достижения различного в каждом случае эффекта при сохранении общего интеллектуального содержания высказывания. При этом под интеллектуальным понимается содержание, относящееся к объективному содержанию сообщения, - это сообщение с точки зрения мыслительной, логической информации в отвлечении от содержащихся в нем эмоционально-оценочных наслоений. Стилистическая функция - это роль языковых средств, организованных соответствующим образом в целях достижения различного в каждом отдельном случае эффекта акта коммуникации. Иными словами, стилистическая функция - это отражение стилистического задания в языковой единице.

Подводя итог изложенному, можно дать следующее определение понятию "стилистический эффект": это стилистическое впечатление, которое возникает у слушателя в результате появления в речи непредсказуемого (нейтрального или стилистически окрашенного) элемента, обуславливающего особую смысловую организацию высказывания или текста. А семантический контекст стилистического эффекта формируется стилистическим заданием автора речи. В целом же успешность высказывания, коммуникативного акта возможна лишь при полной реализации экстралингвистического двуединства: стилистическое задание - стилистический эффект; степень понимания высказывания при этом будет зависеть от того, насколько точно, уместно, с учетом ситуации общения и уровня подготовки слушателя (в нашем случае - иностранного студента) будут отобраны языковые единицы и оформлены в подготовленный или неподготовленный монолог, естественно, с определенным расчетом на то, что будет достигнут запланированный автором стилистический эффект.

Список литературы

1. Академический словарь русского языка: в 4-х томах / Под ред. Евгеньевой Е.П. - 4 издание, стереотип. - М.: Русский язык., Полиграфресурсы, 1999.
2. Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики. - Горький, 1975. - С. 78-79.

ЛЕМІШ Н. О., ЖУКОВА Т. В.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ В АДМІНІСТРАТИВНИХ УСТАНОВАХ ГЕТЬМАНЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Друга половина XVII ст. для історії нашої держави була визначним періодом у державотворчому аспекті. Адже саме в цей період формується суто українська система адміністративного апарату, що має власні діловодні традиції. Гетьманат, як державне утворення, постало на українських землях в роки революційних зрушень середини XVII ст. й проіснувало в окремих своїх проявах аж до кінця XVIII ст.

При особі гетьмана створюється Генеральна військова канцелярія як центральна установа гетьманського уряду, сформована в ході Визвольної війни 1648-1654 рр. на досвіді установ Запорізької Січі, польсько-шляхетського та

литовського управління, та тісно пов'язані з нею Похідна генеральна військова канцелярія (створювалася під час походів), Генеральна скарбова канцелярія, судова канцелярія, полкові та сотенні канцелярії, що разом утворювали чинний адміністративний управлінський апарат української держави.

Діловодство адміністративних установ Гетьманщини не стало об'єктом глибокого та всебічного дослідження. По суті дослідники обмежилися локальними згадками в контексті дослідження спорідненої тематики, більше зосереджуючи увагу на історичних аспектах української козацької державності XVII-XVIII ст., політичній та соціальній історії України XVII-XVIII ст., узагальнюючи здобутки української історичної науки в галузі вивчення козацтва.

Метою статті є надати вичерпний історіографічний екскурс щодо питань організації роботи з документами в адміністративних установах українського уряду часів Гетьманщини; довести на основі існуючих наукових надбань обмежений рівень дослідженості питань організації діловодства в адміністративних установах українських територій зазначеного періоду.

Проблема організації діловодства в адміністративних установах Гетьманщини залишається не досить дослідженою.

Низку спостережень стосовно штату Генеральної військової канцелярії одним із перших зробив А. Скальковський, називаючи діловодство того часу "старим" доросійським. Його тритомна праця "Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького", надрукована у 1841, 1846 і 1885 рр., ґрунтувалася на раніше невідомих науці історичних матеріалах, які він тримав у своєму монопольному володінні аж до самої смерті [20, 21]. Певну кількість документів із запорозького архіву він надрукував у журналі "Киевская старина" [1]. Однак об'єктивність висновків, зроблених А. Скальковським, піддаються сумніву й то цього часу, адже в "Історії Нової Січі..." використана лише незначна частина запорозького архіву. У викладі, який ведеться майже в літописній формі, вмонтовані документи або витяги з них. Звіряючи їх з оригіналами архіву Коша Запорозької Січі, можна переконатися, що А. Скальковський спотворював архівні матеріали, робив багато скорочень без усяких застережень.

Уявлення про функції Генеральної військової канцелярії ілюструють у своїх працях М. Костомаров [11, с. 411-415], М. Грушевський [2, с. 415-416], називаючи, крім основних адміністративних обов'язків чиновницького апарату також і суто діловодні: підготовка та публікація гетьманських універсалів, розгляд справ фінансового характеру, скарги, чолобитних, що дає змогу зорієнтуватися, які саме види документів та форми організації з ними існували в той період.

Питанням кадрової підготовки канцеляристів приділив увагу І. Крип'якевич (курс "Історія України"), згадуючи про проходження канцеляристами практики в адміністративних установах з XVII ст. [12].

Як зазначив В. Романовський у своїй праці "Нариси з архівознавства" (1927 р.), Генеральна військова канцелярія безпосередньо здійснювала нагляд за діловодством [15, с. 65-66].

Питанням організації документообігу між Генеральною військовою канцелярією та полковими канцеляріями присвячено англomовну розвідку американського історика українського походження Ю. Гаєцького - "Козацька

адміністрація Гетьманату" (1978 р.). Дослідник називає основні документи, якими оформлювалися ці зносини: укази, ордери, запити, меморії, листи [24, р. 651].

На сьогодні питання організації діловодних процесів побічно знаходять висвітлення у працях учених-правознавців В. Д. Гончаренка, Л. О. Зайцева, О. М. Мироненка, А. Й. Рогожина, І. П. Сафронової, І. Б. Усенка, А. Ш. Козаченка та інших. Останнім часом проблеми, пов'язані з функціонуванням Генеральної військової канцелярії та діяльністю канцеляристів, а також питання ділової документації та документообігу Гетьманщини піднімали вітчизняні науковці О. Г. Перехрест, І. Й. Бойко, Ж. Дзейко та О. М. Апанович.

А. Шиманов, порушив проблему документообігу між Січовим та Похідним Кошем [23]. Функції Генеральної військової, Похідної військової та паланкових канцелярій, їх штат та компетенцію різних посадовців докладно висвітлює у своїх наукових працях І. Синяк, обираючи предметом дослідження більш ранній період історії - діловодство останнього запорозького козацтва часів Нової Січі [16-19].

Значну сторінку в історіографії зазначеної проблематики займає наукова розвідка В. Панащенко, вміщена в праці "Ділова документація Гетьманщини XVIII ст." (1993 р.) (упорядник В. Горобець), у якій дослідниця докладно зупиняється на аналізі органів управління та їх канцелярії на Гетьманщині [4, с. 5-22]. Авторка зауважила, що Генеральна військова канцелярія упродовж свого існування готувала документи з різноманітних питань державної діяльності та суспільного життя, а з 1720 р. стала особливим адміністративним колегіальним органом, що мав право розглядати справи поточного правління, видавати розпорядження, надавати старшинські чини тощо [4, с. 5-6]. Крім того, видання містить тексти офіційних документів, більшість яких була створена в центральних установах, полкових та сотенних канцеляріях Гетьманщини. Авторами видання запропоновано класифікувати службову документацію Гетьманщини на певні групи за типо-видовими ознаками: директивно-розпорядчі акти, виконавчі акти, обліково-статистична документація, інформаційно-публікаторська документація тощо [4, с. 35-42].

Однак в цілому доводиться констатувати фрагментарність дослідження різних сегментів діловодства.

Так, наприклад, Г. Швидько, досліджуючи органи місцевого самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій, зазначає, що більшість міст і всі містечка мали не магістрати, а ратуші, що мало впливало на порядок їх діловодства й формуляри актів. Суттєвою ж відмінністю було те, що в магістратських містах велось ділове листування між магістратами і полковими чи сотенними канцеляріями, а між ратушами і сотенними канцеляріями воно не велось. У полкову канцелярію магістрати направляли свої папери окремішно від сотенних урядів, а рапорти і "до ношення" від ратушних міст і містечок йшли, як правило, за підписами представників міщанської і козацької влади. Дослідниця робить висновок про те, що особливість адміністративно-політичного устрою Гетьманщини визначила й своєрідність діловодства та поширення певних видів документів [22, с. 19-21].

Вивчаючи закономірності еволюції діловодства в Росії в XVIII-XIX ст.,

відомий джерелознавець Б. Г. Литвак відзначив: "Апарат, сконструйований на засадах суворої ієрархії, створює суворо ієрархічну драбину документостворення і діловодства, останнє включає в себе і саморегулювання всієї системи" [13, с. 50]. На Гетьманщині зі зміцненням і вдосконаленням апарату управління, зокрема, Генеральної військової канцелярії, більш чітким визначенням функцій канцелярій різного рівня, що виробилися в життєвій практиці, помітна еволюція діловодства. Це досить чітко проглядається як в тіснішому взаємозв'язку документів і виникненні великих справ, об'єднаних спільністю змісту, так і в стандартизації формулярів документів. Коли Генеральна військова канцелярія перетворилась із органу, що виконує писарські функції при гетьмані, в адміністративну установу, що виступає від свого власного імені (початок XVIII ст.), стандартизація документів, які вона відправляла в магістратські, ратушні, полкові канцелярії, відбувалася на основі чіткого визначення питань, на котрі треба було відповісти, та їх порядку. При проведенні крупних заходів у масштабах всієї Гетьманщини по обліку населення, рухомого і нерухомого майна переписувачі керувалися даними їм інструкціями, що також сприяло певній уніфікації документів [13, с.50].

Найбільш повною науковою працею, що висвітлює питання організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини, залишається на сьогодні дисертаційне дослідження М. В. Журавля "Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII - середини XVIII ст." (2011р.) [6]. Автором уперше розкрито порядок підготовки та діяльність у вищих державних органах, які утворювали Генеральний уряд, військових канцеляристів як професійних державних службовців; детально досліджено в історико-правовій науці систему канцелярій Генерального уряду як самостійного державного органу [5-10]. Однак слід зазначити, що організація діловодних процесів висвітлюється не як основна, а через призму розкриття діяльності самого інституту державної служби Гетьманщини, хоч це не применшує значущість даної розвідки.

Отже, протягом двох з половиною століть науковцями розглянуто та досліджено багато проблем, так чи інакше побічно пов'язаних з історією організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини. Значні якісні зрушення в об'єктивному вивченні питання відбулися за часів державної незалежності України. Слід зазначити, що джерельна база є досить різноманітною за видами і достатньою для реконструкції діловодних процесів у Гетьманщині. Але залишається ще багато проблем, які потребують свого висвітлення для подальшого з'ясування особливостей діловодних традицій у вітчизняній документознавчій науці.

Список літератури

1. Апполон Александрович Скальковский // Киевская старина. - 1898. - №1.
2. Грушевский М. Иллюстрированная история Украины / М. Грушевский. - Дніпровський союз споживчих союзів України "Дніпросоюз", 1921. - 584 с.
3. Джиджора І. До історії Генеральної Військової Канцелярії // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка / за ред. М. С. Грушевського. - Л., 1912.
4. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : зб. док. / АН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії, Центр. наук. бібліотека ім. В. І. Вернадського, Ін-т держави і права ім. В. М.

- Корецького ; упоряд., авт. передм. та комент. В. Й. Горобець ; за ред. Л. А. Дубровіної (відп. ред.). - К. : Наук. думка, 1993. - 392 с.
5. Журавель М. В. Генеральний писар як вища посадова особа Генерального уряду в другій половині XVII - середині XVIII ст. / М. В. Журавель // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2010 р. - Одеса : ОДУВС, 2010. - С. 35-36.
 6. Журавель М. В. Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII - середині XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Журавель ; Міжнар. гуманіт. ун-т. - Одеса, 2011. - 22 с.
 7. Журавель М. В. Державна служба Гетьманщини в другій половині XVII-XVIII ст. / М. В. Журавель // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : щорічні Всеукр. громад. слухання, 24-25 вересня 2009 р. - Одеса : Юрид. л-ра, 2009. - С. 136-139.
 8. Журавель М. В. Діяльність канцеляристів Генеральної військової канцелярії як перших професійних державних службовців Гетьманщини в другій половині XVII-XVIII ст. / М. В. Журавель // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. профессор.-виклад. та аспірант. складу, 5-6 червня 2009 р. - Одеса : Фенікс, 2009. - С. 170-172.
 9. Журавель М. В. Порядок ведення діловодства в Гетьманщині в другій половині XVII-XVIII ст. (на прикладі Генеральної військової канцелярії) / М. В. Журавель // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 квітня 2010 р.) / Відп. за вип. І. І. Поляков. - Сімферополь : КРП "Видавництво "Кримнавчпеддержвидав", 2010. - С. 96-97.
 10. Журавель М. В. Становлення державної служби Гетьманщини в другій половині XVII-XVIII ст. (на прикладі діяльності канцеляристів Генеральної військової канцелярії) / М. В. Журавель // Актуальні проблеми держави і права. - 2009. - № 49. - С. 232-239.
 11. Костомаров Н. И. Павел Полуботок / Н.И. Костомаров. - "Русская Старина", 1876 г. - № 3. - С. 500-525.
 12. Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького / І. Крип'якевич // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. - Львів, 1931. - Т. 151. - С. 144-145.
 13. Литвак Б.Г. О закономерностях эволюции делопроизводственной документации в XVIII-XIX вв. : к постановке вопроса / Б.Г. Литвак // Проблемы источниковедения истории СССР и специальных исторических дисциплин. - М. : Наука, 1984. - С. 48-55.
 14. Прицак О. Доба військових канцеляристів / О. Прицак // Київська старовина. - 1993. - № 4. - С. 62-66.
 15. Романовський В. О. Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах / В.О. Романовський. - Харків : Видання ЦАУ УСРР, 1927. - 170 с.
 16. Синяк І. Діловодство паланкових канцелярій періоду Нової Січі (1734-1775) / І. Синяк // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. - К., 2005. - Т. 10. - С. 197 - 215.
 17. Синяк І. Документообіг останнього Коша Запорозького з Гетьманщиною / І. Синяк // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. - К., 2006. - Т. 12. - С. 72-90.
 18. Синяк І. Паспорти як різновид засвідчувальної документації Коша Нової Січі (1734-1775) / І. Синяк // Наукові записки Національного Університету "Острозька Академія". - В.4. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. - Острог, 2004. - С. 129-140.
 19. Синяк І. Л. Джерела з історії діловодства запорізького козацтва доби Нової Січі (1734 - 1775) : Автореф. дис... канд. іст. наук / І. Л. Синяк; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. - К., 2006. - 20 с.
 20. Скальковский А. А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского Архипа / А. А. Скальковский. -3-е изд. - Одесса, 1885 - 1886.
 21. Скальковский А. Как судили и рядили в Сечи Запорожской / А. Скальковский // Киевская старина. - 1886. - Т. XIV. - С. 327-349.
 22. Швидько Г.К. Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г. К. Швидько. - Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - Запоріжжя : Тандем-У, 1999. - Вип. VII. - 236 с. - С. 19-21.
 23. Шиманов А. Предсмертная поземельная борьба Запорожья (эпизод из его пограничных споров с б. Слободскою Украиною) / А. Шиманов // Киевская старина. - 1883. - Т. VII. - С. 609-636.
 24. Gajecy George. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge, 1978. - P. 651.